

Šmerda, Milan

K otázce zbojnictví jako formy třídního boje

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. [313]-332

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101873>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN ŠMERDA (Brno)

K OTÁZCE ZBOJNICTVÍ JAKO FORMY TŘÍDNÍHO BOJE

O zbojnicích a zbojnictví se psalo u nás i u ostatních národů, žijících v karpatské oblasti, velmi mnoho, tematika karpatského zbojnictví dokonce zlákala spisovatele, dramatiky a hudebníky i národů vzdálenějších. Zbojnictví se od počátku těšilo větší pozornosti umělců a z vědeckých disciplin spíše etnografie, folkloristiky, literární vědy, kdežto historie zůstávala spíše v pozadí. Takový stav odpovídal skutečnosti, že více zpráv a živějších představ mohla o něm poskytnout lidová tradice než velmi řídké a strohé záznamy historických pramenů. Postupně se však i historikové dostávali ke slovu a podstatně se zvětšila i spolehlivější pramenná základna. Historický obraz zbojnictví se ovšem jevil střízlivěji, než jak jej podávala mohutně zatím vzrostlá lidová mythologie, povzbuzovaná i literární, výtvarnou a hudební tvorbou vynikajících i méně významných umělců.

Poválečná marxistická historiografie obrátila ke zbojnictví jako jedné z forem třídního boje velkou pozornost. Vyvrátila idealistické koncepce, hledající příčiny zbojnictví v charakteru horalů, v jejich nevybité energii, svérázném způsobu života atd. a vyzvedla základní souvislost zbojnictví s hospodářskými a sociálními přeměnami v Pokarpatí v období pozdního feudalismu, zvláště s rozvojem režijního hospodářství vrchností od 16. stol. Zároveň odhalila i jeho třídní náplň a cíle. Pro haličské Pokarpatí vykonal tento úkol sovětský historik E. Drakohrust,¹ na něhož navázal ukrajinský historik V. Hraboveckij.² Zbojnickou problematiku v Polsku zpracoval W. Ochmański,³ který po metodické stránce mnoho načerpal z práce Drakohrustovy. O Ochmaňského se opět opřela česká a slovenská zpracování, zvláště práce Melicherčíkovy, věnované zbojnickému hnutí na Slovensku.⁴ Na české straně se zbojnickou otázkou nejvíce zabýval A. Sivek.⁵ Na rozdíl od uvedených sovětských a polských studií v dílech našich autorů bylo těžisko položeno spíše na folklorní a literární stránku zbojnické tematiky. Avšak i jejich historické partie, třebaš ne tak propracované, poskytují dostatečnou základnu pro další bádání. Nezmiňujeme se zde o starší buržoazní historiografii, která v úvodech většiny prací byla již podrobena kritice a jež kromě materiálových částí nemůže dnešnímu čtenáři mnoho poskytnout.

Přes velký pokrok, jež marxistická historická věda ve výzkumu zbojnictví jako třídního boje učinila, zůstalo mnoho otázek dosud nedořešených, ba lze říci, že jak přibývalo nových prací o zbojnictví, tak se množily rozpory v názorech autorů a narůstaly nové problémy, dosud ponechávané stranou jako podružné. Pokusme se poukázat aspoň na ty nejpodstatnější, při čemž hlavní pozornost věnujeme území nám nejbližšímu — západnímu Pokarpatí.

Snad nejzávažnějším problémem ve studiu zbojnictví jako historického jevu se stala otázka jeho třídní náplně. V duchu zjednodušujících schemat byli mnozí autoři ochotni zařadit pod pojem zbojnictví jako jedné z forem třídního boje téměř všechny násilné činy a případy, k nimž v Karpatech došlo v období pozdního feudalismu. Ba někteří šli i dále a spatřovali projevy zbojnictví a tedy třídního boje i v působení různých loupežných skupin dřívějších dob. Takovému směřování se snažil vyhnout W. Ochmaňski, který uvedl v těsnou souvislost rozvoj režijního hospodářství vrchností a s tím spojený rostoucí útlak poddaných s objevením se zbojníků jako mstitelů třídní krivdy. Jako dalšího činitele, budícího v lidu protest proti stávajícímu společenskému řádu, spatřoval v prohlubující se sociální diferenciaci poddaných a růstu venkovské chudiny. Protože rozmach režijního hospodářství lze v polském Pokarpatí sledovat od konce 15. stol., můžeme i zbojnictví hledat teprve v dobách následujících. Před 16. stol. existovaly ovšem v Karpatech loupežné tlupy, lid je však právem podle Ochmaňského pokládal za lotry a nelze je spojovat s jeho třídním bojem.⁶ Správnou myšlenku o souvislosti rostoucí intenzity třídního boje se vznikem dvorového hospodářství vrchností Ochmaňski proměnil ve ztrnulé kritérium a jak obecně odmítl počítat ke zbojnictví všechny dřívější násilné případy, tak opět byl ochoten zahrnout pod ně kdekerou zřetelnou loupež, jen došlo-li k ní v dané historické etapě. Na toto široké měřítko Ochmaňského a nesrovnatelnosti v jeho hodnocení zbojnictví jako třídního boje poukázal již J. Bardach. Upozornil na čísla, uvedená Ochmaňským ze soudní knihy města Živce, kde ze 119 případů zbojnictví jen 19 se obracelo proti dvorům, ale 71 proti bohatším poddaným (sedláci, mlynáři, šoltysi, salaše), 23 proti kupcům a řemeslníkům a 6 proti jiným (lékárná, Němci aj.).⁷ Bardach tak ukázal jeden rozpor v práci Ochmaňského, který již v premise tvrdil, že dvory byly hlavním cílem útoků zbojníků.⁸ Ani prvá část these Ochmaňského o časovém ohraničení výskytu zbojnictví v Karpatech neobstojí bez výhrad. Je skutečností, že Pokarpatí bylo již mnohem dříve dějištěm činnosti organisovaných družin, přepadajících nejen kupce, ale i feudální statky. A. Húščava upozornil na činnost zbojnických družin na severovýchodním Slovensku již koncem 15. stol., polemizuje tak s uvedenou thesí Ochmaňského a též Melicherčika, který v souhlase s rozvojem režijního hospodářství byl ochoten hledat počátky zbojnictví na Slovensku od poloviny 16. stol., kdežto do té doby lze podle něho mluvit jen o lupičství. Húščavou uvádění zbojníci přepadali nejen kupce, ale i četná feudální panství, s výjimkou královských, měli spojení s lidem a zdá se, že navazovali na činnost a tradice bratříků. Je příznačné, že i Húščava hledal vysvětlení jejich výskytu v měnící se hospodářsko-sociální situaci, třebaže ji nemohl konkrétněji doložit.⁹ Jeho doklady o zbojnické činnosti již v 15. stol. spíše nasvědčují, že rozvoj dvorového hospodářství nemusil být jedinou příčinou vzniku zbojnictví a že nelze tedy existenci zbojnictví v Karpatech časově omezovat 16. stoletím.¹⁰

Uvedené rozpory nacházíme u nás zvláště v pracích Melicherčíkových, který se v otázce počátků i příčin zbojnictví na Slovensku plně opřel o Ochmaňského. Jen jako specifičnost slovenského vývoje uznal vedle dvorového hospodaření i příčiny politického rázu, totiž turecké vpády a habsburskou diskriminační politiku vůči Uhrám. I když sotva lze přijmout bez výhrad thesi, převzatou od maďarských historiků, že habsburský centralismus vyvolával „postupné premieňanie Uhorska v závislú krajinu polokoloniálnej povahy“, přece přiznání většího významu i politickým činitelům a následkům válečného ničení bylo jistě správné.¹¹ Nejasný je však Melicherčíkův postoj v otázce třídního zaměření zbojnictví. Položil velký důraz na sociální determinismus. Podle něho „zboj a zbojníka vytvářala spoločenská nevyhnut-

nost, ich korene treba hľadať v zločinnej sústave feudalizmu“. Na doklad toho uvádí, že lid, v němž dřímaly ještě vzpomínky na starou svobodu, nemohl pochopit, proč nesmí si brát dříví z lesa, lovit zvěř atd.¹² Zapomněl však, že sociálním determinismem lze vysvětlovat i loupežnou činnost bez třídního obsahu. Melicherčík spojil oba jevy v jeden a mluví o tom, že karpatské zbojníky se neobrátili jen proti pánům, ale přepadali i sedláky, salaše, obchodníky a krémy. Dodává k tomu, že „i keď v týchto prípadoch možno vidieť predovšetkým lúpežnú stránku karpatských zbojníkov, preda aj tu nemožno obísť bez povšimnutia sociálnu stránku samej veci“.¹³ Má na mysli vykořisťovatelskou úlohu obchodu, avšak zcela ztratil se zřetele podstatu zbojnictví jako formy třídního boje poddaných s feudály.

Velmi nekritický přístup k pramenům o zbojnictví můžeme pozorovat v pracích A. Sivka, věnovaných především Těšínsku a východní Moravě. Sivek vychází ze skutečnosti, že zbojníky se v minulosti označovali stejně lupiči jako poddaní bojující s feudály na třídním základě, a proto tak i zbojnictví chápe. Do svých historických dokladů o zbojnictví zařadil vedle skutečných protifeudálních bojů i zřejmě loupeže a hraniční přepady podnikané poddanými na jedné straně hranice na poddané na straně druhé.¹⁴ Historie vskutku neznala idealisovaný typ zbojníka, jak jej vytvořila lidová tradice, Sivek je však nedůsledný a aspoň svého Ondráše chce i po historické stránce podat v co nejlepším světle.¹⁵ Polemicky se obrací proti těm, kdož vyslovují pochybnosti o gloriole kolem Ondrášovy postavy a nemění svůj názor, třebaže v poslední své práci mohl již využít Biefelův rukopis o osudech Ondrášovy družiny, v němž jsou vypsaný některé soudní výslechy členů družiny, jež jsou dnes již ztraceny. Sivek pod dojmem toho sice činí závěr, že „šlo většinou jen o drobné krádeže... to jen ústní tradice rozhodně počínání svých hrdinů a povýšila je na činy, které časem vzrůstaly do obrovitých rozměrů“.¹⁶ Dále však pokračuje celkem shodně jako ve svých předchozích pracích. Dokonce zásadně odlišuje od Ondrášovy družiny ostatní zbojníky v Beskydech, zvláště jeho následovníky, „kteří přepadali kupce, hospody a mlýny a tak hleděli sami pro sebe získat zdroj obživy. Jejich počínání však nemělo se zbojnictvím už nic společného. Proto lidová ústní slovesnost na tyto činy vůbec nereagovala.“¹⁷ Autor tak vlastně povýšil lidovou ústní slovesnost na kritérium pro hodnocení činů zbojníků a sám se řídil tímto hlediskem. Ponechal však stranou, že i v nejstarší lidové tradici nacházíme prvky zbojníctví nepříznivé.¹⁸

V dosavadních pracích o zbojnictví se tak setkáváme spíše s nedůsledností ve zpracování zbojnické problematiky, podmíněnou silným vlivem idealisující lidové tradice a též malým propracováním historických kořenů zbojnictví, než s vyhraněným postojem k základním otázkám. Za ty je možno po dosavadním výzkumu pokládat otázku, kteří činitelé podmiňovali vznik zbojnictví jako formy třídního boje a otázku třídního obsahu zbojnictví a jeho místa v třídních bojích lidu.

*

Příčiny a okolnosti vzniku zbojnictví jsou v historické literatuře vykládány různě. Všeobecně je uznáván shodný ráz třídních bojů v karpatské oblasti a jeho podmíněnost obdobnými zeměpisnými i hospodářsko-sociálními činiteli. Rozdíly v názorech jsou jen v přiznávání větší nebo menší role tomu nebo onomu činiteli. Bylo velkým pokrokem v bádání o příčinách zbojnictví, když Drakohrust uvedl v těsnou souvislost objevení se zbojnictví se vznikem dvorového hospodářství feudálů v 16. stol. a s růstem feudálního vykořisťování, především v podobě robot. Byl to nový pohled proti staršímu dějepiscetví, hledajícímu nejednou zdroje zbojnictví

v charakteru horského lidu, v jeho způsobu života a pod. Drakohrustovo pojetí převzali v různých obměnách jeho následovníci. Ochmaňski přímo spojil zhoršení situace pokarpatského lidu s vývozem obilí z Polska a přeměnou robot z dosavadních několika dnů v roce na tři i více dní v týdnu. Vedle toho vyzvedl však i velký vliv sociální diferenciacie a s tím související pauperisace velké části obyvatelstva. Činitelům geofyzikálním přisoudil pak roli pouze napomáhající rozvoji zbojnictví. Jako důkaz oprávněnosti takového pojetí uvedl skutečnost, že zbojnictví zaniká v 19. stol. současně se zánikem dvorového systému, ač zeměpisné prostředí se nezměnilo.¹⁹

Takové pojetí, ač jistě správnější než starší, nevystihuje přece jen danou problematiku úplně. Nestáčí především pouze ekonomické zdůvodnění zbojnictví. Ochmaňski i jeho následovníci chápali karpatskou oblast velmi povšechně a neuvědomili si, že v jejím ekonomickém vývoji musí odlišit oblast horskou a nížinnou. Horská oblast byla územím málo vhodným pro rozvoj zemědělské výroby. Snahy feudálů, jejichž panství ležela často z větší části v horské oblasti, rozšířit i tam dvorové hospodářství, se nesetkaly s valným úspěchem. Na Těšínsku, na panství frýdeckém i komorním, vrchnosti držely v horské oblasti jen něco přes 3 % z veškeré orné půdy.²⁰ Na komorním panství se vrchnost pokusila velmi aktivně o proniknutí do hor v době největší expanse dvorového hospodářství v 1. pol. 17. stol. Při horní Olze byly založeny menší dvory, jejichž růst se však zastavil již ve 2. pol. 17. stol., po r. 1672 byly pronajaty nebo rozparcelovány a po r. 1768 byly zcela rozděleny mezi poddané.²¹ Zcela obdobný byl vývoj v polském Pokarpatí. Na Żywiecku, sousedícím s Těšínskem, došlo též v 1. pol. 17. stol. za dravých Komorowskich k zakládání panských dvorů i na zabrané selské půdě, ale jejich rozsah byl nevelký a živořily až do poslední čtvrtiny 18. stol., kdy zanikly. Základem příjmů vrchnosti tam byly dávky poddaných a těžba lesa, kdežto příjmy ze dvorů dosahovaly sotva poloviny příjmů z lesního hospodářství.²² Podobné byly i poměry dále na východ, kde všude převládala velká feudální držba, především královské statky. V jejich příjmech pozorujeme zřetelnou převahu poddanských platů nad příjmy z vlastního hospodaření vrchností, které v průměru poskytovalo jen 10—15 % hrubého důchodu.²³ Feudálům tam náleželo o málo více orné půdy než ve Slezsku — jen 9,4 % veškeré orné půdy. V polovině horských vsí nebylo dvorů, neboť zemědělství se jevilo vrchnostem nerentabilní a svůj zájem soustřeďovaly především na lesní hospodářství.²⁴

Malý význam dvorového hospodářství v horách se nutně projevoval i menší potřebou robot v této oblasti a v položení těžiška feudální renty na peněžní a naturální dávky.²⁵ Mohutný vzrůst peněžních dávek z horské oblasti nelze vysvětlovat prostým zvyšováním peněžní renty. Ta např. na těšínském komorním panství jevila velkou stabilitu. Jedná se jen o projev růstu osídlení horské oblasti a rozmnožení počtu poplatníků hlavně zásluhou pasekářské kolonisace. Robotní renta zatěžovala především poddané v nížině a dosahovala na komorním panství i 6 dnů týdně, zatím co horalé se robot u dvorů zúčastnili jen v omezené míře, hlavně o senoseči a žních. S ústupem lesů od podhorských vsí ubývalo i množství využití robotních sil v lesním hospodářství. Lesní roboty horských poddaných byly vyjádřeny v jistém množství zpracovaného dříví, odváděného jako naturální dávka a nebyly velké.²⁶ Přejít do správy císařské komory po vymření piastovských knížat v r. 1653 vedl k mohutnému vzrůstu robotní reluce především v horské oblasti, kde její výše předstihla i gruntovní platy. Nešlo však o robotní reluci toho druhu, jak se s ní setkáváme v některých pokročilých oblastech, kde robotní práci nahrazovala práce námezdní nebo kde reluce byla průvodním jevem parcelace dvorů, ani o reluci vyvolanou hospodářským úpadkem vrchnostenského hospodářství, jak tomu bylo někdy

v Polsku po pohromách severské války, ale jednalo se většinou pouze o rozšíření relučních platů na ty poddané, kteří sice formálně robotní povinnosti podléhali, ale robotu nekonali anebo jen částečně. Šlo tedy jen o využití zanedbaného zdroje příjmů, při současném maximálním zapojení poddaných v nížinách do robotního systému. Zatížení horských poddaných peněžními dávkami tak sice též vzrostlo, což mohlo vést k růstu třídního napětí a odporu poddaných, avšak hospodářské postavení horalů přece jen ve srovnání s postavením poddaných v nížině zůstávalo podstatně výhodnější. Dokladem toho je nejen trvalý emigrační tlak obyvatel z nížiny do horské oblasti v období pozdního feudalismu, ale i přímá svědecká pramenů.²⁷ V nízko položené oblasti na Těšínsku dokonce pozorujeme stagnaci nebo procentuální pokles počtu obyvatel, v horské trvalý vzestup, takže koncem 18. stol. tam hustota obyvatel dosahovala 40 osob na 1 km². I v polském Pokarpatí bylo postavení poddaných v horské oblasti lepší než v nížině. Robotních sil bylo tam ponejvíce využito v dřevařství; byl jich přebytek, a proto jejich velká část byla reluvována penězi, někdy v celých vsích.²⁸ Též na uherské straně Karpat valašské vsi v horské oblasti odváděly především peněžní a naturální rentu. Na východním Slovensku rozdělení na nížinné-robotní a horské-rentovní vsi se často krylo s rozdělením na vsi slovenské a rusínské a souviselo se vznikem valašských osad kolonisaací z východu.²⁹ Na západním Slovensku a na Moravském Valašsku rozdíl v rentě mezi oběma oblastmi nebyly již tak výrazné.²⁹

Zdrželi jsme se u ekonomického a sociálního vývoje karpatské oblasti, abychom ukázali, že zbojnictví nelze vysvětlovat jen jako reakci lidu na rozmach dvorového robotního systému, zvláště pokud jde o lid horské oblasti. Pro zbojnictví, projevující se v tolika formách, často s velmi různým třídním obsahem a cílem boje, s převahou individuálního prvku ve většině akcí, je příznačná právě pestrost příčin a okolností, jež k němu vedly. Vedle růstu feudální renty v horské oblasti a růstu robot v oblasti nížinné, odkud mnohdy též přicházeli poddaní do hor na zboj, je nutno vyzvednout i jiné činitele, podmiňující jeho vznik a jeho charakter. Především je třeba zdůraznit politické události, zvláště válečná ničení v okolí Karpat, provázená často hladem a morem a obecnou anarchií. Vliv politických událostí je patrný zvláště v Uhrách a A. Melicherčík upozornil správně na význam tureckých vpádů, plenění císařskými vojsky a konečně i stavovských protihabsburských povstání pro vznik masy tuláků a bezdomovců, z níž se často formovaly zbojnické družiny v odlehlých končinách země.³⁰ Jádro těchto družin tvořili často vojenští zběhové. Stačí vzpomenout na zbojnické družiny na severovýchodním Slovensku koncem 15. stol. s jejich vojenskou organizací a tradicemi bratříčkových družin.³¹ Na Slovensku by snad bylo možno najít jakousi periodisaci ve vývoji zbojnictví právě podle hlavních válečných událostí a stavovských povstání. Na Těšínsku, kde ústřední politická moc nebyla nikdy tolik oslabena jako v Uhrách, nemělo zbojnictví tak příznivé podmínky a vlastně jediným intenzivnějším obdobím zbojnické činnosti bylo druhé desetiletí 18. stol., do něhož spadá i historie Ondrášovy družiny. Počátek 18. stol. byl ve Slezsku a zvláště na Těšínsku dobou mimořádného vystupňování napětí sociálního, politického i náboženského, které našlo výraz především v rozsáhlém selském hnutí nejen na Těšínsku, ale i na sousedním Opavsku a sousedních krajích Moravy a Hor. Slezska.³² Rozsah a význam tohoto hnutí není ještě znám v úplnosti, je však jisté, že se jednalo o bouře vyvolané rostoucím sociálním útlakem poddaných, k nimž dala podnět především mezinárodní politická situace. Habsburský trůn se totiž octl v sevření hned s několika stran. K válce o španělské dědictví na západě přibýlo povstání Františka II. Rákócziho na východě a od r. 1705 byla ohrožena i hranice severní,

kde bojovný švédský král Karel XII. za severské války v několika bitvách porazil saského kurfiřta a zároveň polského krále Augusta II. a v létě 1705 stanul na hranicích Slezska. Vystupoval v tradiční roli švédských králů jako ochránců protestantství a přijímal poselství utlačovaných Slezanů. V r. 1706 dokonce překročil slezské hranice a přešel se svým vojskem do Saska, pronásleduje nepřítele. V Altranštádtu pak diktoval v r. 1707 císařovu vyslanci podmínky konvence, jež značně zlepšila postavení slezského protestantismu. Na císařovu povolnost silně působila situace v sousedních Uhrách, i nejistota habsburské moci v samém Slezsku, kde se bouřili nejen poddaní, ale konspirovala i početná evangelická šlechta. S její aktivní podporou počítal také Rákóczi ve svém plánu zimního tažení do Slezska v r. 1706. V r. 1707 psal Rákóczi Károlyimu, že jeho emisář mu přinesl zprávy o nespokojenosti Slezanů, kteří se „pro velké daně a útisk postavili do zbraně“.³³ Měl asi na mysli řečené selské hnutí, jež chtěl dále rozšířit. Na slezské hranice vyslal zesílené oddíly a nabádal, aby posílaly do Slezska patenty a proklamace, slibující Slezanům po vtažení Uhrů náboženskou svobodu, osvobození od daní a jiných povinností a obnovení starých svobod, patrně stavovských. K tažení do Slezska nedošlo jednak pro zhoršení situace na dunajské frontě, jednak pro ohrožení spojení Rákócziho s Karlem XII., když Karlův protivník car Petr I. nabídl Rákócziemu polský trůn. Plán tažení do Slezska se stal opět aktuálním v r. 1708, kdy Rákóczi chtěl vyvolat ve Slezsku nové povstání, přezimovat tam s vojskem a dosáhnout přes Slezsko spojení se západními spojenci — Francií a Bavorskem. Plán ovšem ztroskotal na porážce Rákócziho vojsk pod Trenčínem.³⁴ Na obsazení Slezska pomýšlel Rákóczi ještě v r. 1710; důležitou roli hrála v jeho plánech i Morava, kde lze též zjistit v řadě selských hnutí uherské vlivy.³⁵

Na konci Rákócziho povstání situace na Těšínsku i v jeho sousedství vyhlížela velmi neutěšeně. Hnutí poddaných bylo zcela potlačeno a jejich útisk ještě utužen. Sousední Uhry a Polsko byly válkami přivedeny na pokraj zkázy. Z Polska přišel v patách za neúrodou a hladem mor, řádící po několik let.³⁶ A právě v těchto letech dohasínání Rákócziho povstání objevují se v Pobeskydí početné zbojnické družiny, na Slovensku mimo jiné družina Jánošíkova (od podzimu r. 1711 do zimy r. 1713), na Těšínsku Ondrášova (asi od r. 1711 do jara r. 1715). Velmi pravděpodobná je i souvislost mezi Ondrášovou družinou a uherským zbojnictvím.³⁷ Šlo o jevy stejného charakteru, vyvolané obdobnými historickými okolnostmi. Pro vznik Ondrášovy družiny nebylo jisté bez významu pronikání polských a uherských zbojníků na slezskou půdu, pro něž Slezsko a jeho obchodní cesty byly v dobách neklidu a oslabení veřejné moci vhodným polem působnosti. Členové Ondrášovy družiny ovšem většinou pocházeli z Frýdecka nebo nejbližšího okolí ve Slezsku a na Moravě, jen snad Kuba Zapčák z Turzovky naznačuje možnost spojení s Uhrami.³⁸ Ovšem členové zbojnických družin se rychle měnili, jak ukazuje příklad družiny Jánošíkovy a není vyloučeno, že v prvních letech působení Ondrášovy družiny byl její národnostní obraz pestřejší.³⁹

Ne bez významu pro rozšíření zbojnictví byla síla státního aparátu a jeho schopnost účinně proti zbojníkům zakročovat. Na obranu vládnoucí třídy proti zbojnictví i jiným projevům třídního boje poddaných byly na Moravě a ve Slezsku organizovány oddíly portášů, v Polsku harníků, v Uhrách hajduků.⁴⁰ Organizace portášů jako jakési zemské strážce, placené ze stavovské pokladny a verbované „z Valachů věrných“ již za třicetileté války, byla převzata ze Slovenska⁴¹ a měla sloužit jako nástroj proti neklidným Valachům a zbojníkům, proti nimž řádné vojsko nemělo vždy úspěch.⁴²

Účinnost ochranných opatření proti zbojnictví záležela ovšem na více okolnostech, vedle schopnosti úřadů energicky zakročovat a disponovat dostatečnými silami, měl značný význam též postoj lidu ke zbojníkům. Velkou roli proto hrál i původ zbojníků a motivy jejich činnosti. Je příznačné, že Těšínsko, jako část Slezska, zůstalo v karpatské oblasti nejvíce ušetřeno dezorganizace státního aparátu, jak jsme toho svědky v Uhrách za tureckých válek a stavovských povstání nebo v Polsku od 16. stol. a zvláště ve stol. 17. a 18., za bojů vnitřních i vnějších, nebo na východní Moravě po vpádech uherských rebelů a jejich spojenců. Proto též na Těšínsku zákroky proti zbojnictví byly neúčinnější a vlastně s výjimkou několika let rozkladu veřejné moci na konci Rákócziho povstání nebylo na Těšínsku období intenzivnější činnosti domácích zbojnických družin. Charakteristický je v tom ohledu list duchovenstva pštinského děkanátu krakovskému biskupovi z r. 1694, v němž vyslovují pochvalu těšínským úřadům za pronásledování zbojníků a dávají Těšínsko za příklad sousedním polským starostům v Živci a Łodygowicích, které dokonce nařkli, že přímo podporovali živécké zbojníky a vystavovali jim glejty.⁴³ Těšínsko se svými obchodními cestami cizí zbojníky přitahovalo, Těšín byl však též místem, kde jich mnoho zahynulo mečem katovým, ať již pocházeli z Polska nebo Uher. Je příznačné, že v Těšíně byla popravena i řada členů družiny Jánošíkovy.⁴⁴

Pro vznik zbojnictví nelze nepřiznat závažnou roli i podmínkám zeměpisným. Proti námitce Ochmaňského, že do poloviny 19. stol. zbojnictví v Karpatech zaniklo, ač se geofyzikální poměry nezměnily, lze uvést skutečnost, že mimo Karpaty nebo jiné vhodné horské a lesní terény se se zbojnictvím za feudalismu téměř nesetkááme. Karpatské zbojnictví vsutku nelze odtrhovat od jeho svérázného prostředí, podmíněného především přírodou. Karpaty svou polohou na hranicích několika zemí, s důležitými obchodními tepnami a snadnou možností úkrytu poskytovaly nejlepší možnosti pro rozmach loupežnictví a pašeráctví již v dobách před jejich kolonizací.⁴⁵ Loupežnictví a pašeráctví zůstalo tam domovem i později, kdy Karpaty byly hustěji zalidněny a kdy k přepadům a násilným činům přibývalo motivů sociálních, takže se měnily v projev vzpoury proti panujícímu společenskému řádu. Ovšem ani tehdy nelze nevidět vedle zbojnictví i činnost lupičských a pašeráckých band, u nichž sociální pohnutky nebyly nebo ustupovaly do pozadí. Pašeráctví polské soli a uherského tabáku bylo velmi rozvinuto v 17. a 18. stol. mezi Valachy od polských hranic na Těšínsku až po Hukvaldsko a Vsetínsko a lid v něm spíše spatřoval jeden z pramenů obživy než přestupek. Při pašování nejednou docházelo i k přestřelkám a bitkám s portáši a vojskem.⁴⁶

Zeměpisné podmínky, především divoká horská příroda a pastevecký způsob života vynucovaly si i stálé ozbrojení poddaného lidu, dokonce i vrchnosti byly nuceny povolovat kramářům, prachařům a puškařům vydávání zbraní, nábojů a prachu hajným na ochranu lesů a salašníkům proti dravé zvěři. Proslulé byly na Těšínsku vyráběné pušky „těšínsky“. V Beskydech téměř v žádné usedlosti nechyběla střelná zbraň.⁴⁷ Oubešek nebo ostrý čagan patřily ke stálé výstroji Valacha, který se nechtěl dát překvapit nejen dravou zvěří, ale ani nepřáteli mezi lidmi, ať již šlo o panské dráby, portáše, vojenské kordonisty pátrající po pašerácích nebo o tlupy cizích poddaných, snažící se násilím obsadit nové pastviny a lesy. Tyto vzájemné boje poddaných různých panství o lesy a pastviny patří též k charakteristickým jevům karpatské oblasti, s nímž se v nížinách tak často a v tak ostrých formách nesetkááme. Často ovšem vedly ve svých důsledcích ke svedení třídního napětí na jinou kolej a tím k zeslabení třídního boje proti feudálům.

Svérázné prostředí vytvořilo i svérázný charakter lidu, označovaného u nás

Valachy a v Polsku goraly, v němž byl vždy spatřován neklidný a bojovný živel, opatřený zbraněmi a užívaný i k obraně země.⁴⁸ V této roli nacházíme těšínské Valachy při obraně Jablunkovského průsmyku za třicetileté války⁴⁹ i za pozdějších stavovských povstání v Uhrách a vpádů Prusů do Slezska a na Moravu za válek slezských. Stejně bylo používáno ozbrojených oddílů moravských Valachů proti jejich druhům, bojujícím za třicetileté války na straně proticísařské a též později v dobách ohrožení země vnějším nepřítelem.⁵⁰ Valaši ve všech těchto akcích vystupovali jako nejvýraznější lidový prvek, jehož bojovnost byla všeobecně uznávána a který se často nedařilo ani císařským důstojníkům podřídit vojenské kázni a poslušnosti.⁵¹ Za vpádů do níže položených oblastí Těšínska a Hor. Slezska dávali se někteří strhnout i ke kořistnictví, takže vojenský velitel musil proti nim vydat patent, dovolující ostatním poddaným takové činy ostře stíhat svépomocí.⁵²

Též v Polsku horalé představovali nejbojovnější lidový prvek, užívaný k rozpoutání lidového odporu proti cizím okupantům, ovšem také v zájmu vládnoucích tříd. V r. 1655 za švédských válek král Jan Kazimír vyslal své komisaře na Živěcko ze své emigrace ve Slezsku, aby připravili lidové povstání a rozničili drobnou partyzánskou válku proti nepříteli.⁵³

O užívání Valachů k ozbrojeným akcím slyšíme již v 1. polovině 16. stol. Na Moravě např. olomoucký biskup užíval svých Valachů jako ozbrojené stráže, doprovodu a hajduků. Vyzbrojeni byli i na obranu proti polským Lisovčákům na počátku třicetileté války.⁵⁴

Zajímavé svědectví o tom, jak živé bylo mezi lidem vědomí odlišnosti způsobu života i charakteru Valachů podávají prameny k selským bouřím na Těšínsku v l. 1766—1771. Tehdy vzniklo vážné podezření, že pruské úřady byly v přímém spojení s Valachy a vybízely je k pobouření všeho lidu a hromadné emigraci do pruského Slezska. Valašský živel vskutku působil jako revolucionisující ferment mezi lidem nížin, na Fryštátsku, Karvínsku, Orlovsku a jinde se objevovali vyslanci frýdeckých Valachů ve svých typických krojích a připravovali lid v nížině na chystané povstání. Nescházely ani pohružky váhavcům a není divu, že reakce i mezi chudšími vrstvami v nížině nebyla vždy Valachům příznivá a jejich plán na obsazení zámků a far a tažení k pruské hranici vyvolával u „doliňáků“ spíše obavy a úzkost.⁵⁵ Účast v bojích proti Prusům v r. 1742 pozvedla sebevědomí moravských Valachů právě v době, kdy vrchnosti nastupovaly k novému zvyšování robotních povinností. Odtud pramenila snaha vrchností bagatelizovat zásluhy Valachů a na Rožnovsku např. otázka potvrzení valašských privilegií v r. 1746 se stala záminkou k vyvolání sporu s Valachy, který přerostl v povstání a skončil těžkým pokořením Valachů v r. 1752.⁵⁶ Těšínská komorní úředníci si všimli zajímavého rysu Valachů, že i při své chudobě dávali přednost peněžním trestům než vězení, železům a zvláště tělesným trestům, „so sie sehr verabscheuen.“⁵⁷

Není divu, že již v době feudální počal se rodit romanticky zabarvený valašský zbojnický mythus, pronikající i mezi vrstvy vzdělané. Velmi pozoruhodným dokladem toho je píseň „Honácká“, již v Čechách zařadil E. J. Košetický do svého sborníku, pocházejícího asi z r. 1680.⁵⁸

Honácká

Pacholkové na hory,
do tej kozí obory!
Juž sa buček zelená,
jaráb sa juž červená.

Dajte za pas obušky
a na pleca těšínsky,
„dunaj! dunaj!“ výskajte
a na kajdy zahrajte!

Budem k zemi krepčiti,
valaškami točiti.
Jurčo, šermuj čekanem,
Ondráču, bozikanem..
Nikoho se nebojte,
hrdinsky se chovajte,
háku, rožna i kola
nebojte se ništ zhola!

Udeříme na pány,
rozbijeme formany.
Budú-li sa brániti,
vier, neujdú smrti!
Já dám oheň popredu,
vy zaskočte pozadu!
Bíte, bíte, doražte,
žádného nelitujte!

V „Honácké“ jako bychom měli zhuštěně podánu lidovou představu zbojnictví se všemi jeho charakteristickými znaky, ba lze vycítit u původce písně i jisté opojení zbojnickou romantikou, takže skladba působí spíše novodobě. Romantické chápání zbojnictví zatlačilo do pozadí i sociální motiv v něm, ač není-li pro lidové podání zbojnictví charakteristický důraz i na jeho romantické rysy.

Můžeme tak tuto část našich úvah uzavřít zjištěním, že pouze hospodářsko-sociální podmíněnost zbojnictví nevystihuje plně jeho příčiny a okolnosti vzniku a že je nutno vzít v úvahu i okolnosti jiného druhu, především politické události, zvláště následky války a uvolnění státního aparátu, dále příznivé podmínky zeměpisné, které určovaly do velké míry způsob života horského lidu i jeho sverázný charakter a přispívaly tak též vydatnou měrou k rozšíření zbojnictví právě v karpatské oblasti.

*

Snad nejzávažnějším problémem zbojnictví jako formy třídního boje je otázka jeho třídní náplně, která je tím choulostivější, že zbojnictví velmi často přecházelo v loupežnictví bez třídních motivů a že přesných hranic mezi oběma ani v činech slavných a uznávaných zbojníků nebylo. Abychom si učinili přesnější představu o třídním obsahu zbojnictví, bude nutno všimnout si těch sociálních motivů, které ke zbojnictví vedly, třídního složení družin, cíle jejich útoků a jiných jevů charakterizujících zbojnictví z třídního hlediska.

Uvedli jsme již, že rozvoj robotního dvora horské poddané v Pokarpatí tolik nepostihoval, více na ně mohly doléhat dávky peněžní i naturální, odváděné vrchnosti, státu a církvi, zvláště vezmeme-li v úvahu menší úrodnost země. Avšak i podle svědectví soudobých pramenů postavení poddaných v horách bylo zpravidla lepší než u poddaných v nížině, kde měla svá ohniska všechna lidová povstání masovějšího rázu. Lepších životních poměrů poddaných v Karpatech než jinde si všiml již Drakohrust, zároveň ale upozornil, že přesto rušení dosavadních tradičních způsobů povinností, které se dotklo i vsí na valašském právu, odvádějících většinou jen rentu peněžní a naturální, vyvolalo prudký odpor horalů. Přece však připouští, že družiny opryšků (haličských zbojníků) tvořili nejčastěji zběhové z dolních vsí na právu ruském, tedy zemědělských, i když k jejich formování docházelo až ve valašských vsích. Středisky byly usedlosti kňazů, jejich působením však hnutí bylo odváděno od třídního zaměření k obyčejným loupežím.⁶⁹ Drakohrust tedy připustil, že zbojnictví bylo často výslednicí třídního napětí panujícího v nížinných oblastech s rozvinutým dvorovým systémem. Přenášelo se prostřednictvím zběhů do hor, kde nacházelo všechny podmínky ke svému rozvoji. Je přirozené, že i tato okolnost — ztráta stálého styku s domácím prostředím — mohla vést k zeslabení třídních prvků ve zbojnictví, nehledě ani na vliv kňazů. Původ členů zbojnických družin byl vskutku velmi pestrý a v některých byly zastoupeny všechny národnosti žijící

v Pokarpatí. Přitom členové družin se velmi často střídali a měnila se i působišť družin. Nejvíce je přitahovaly živé obchodní cesty a tím si vysvětlíme pozoruhodný jev, nápadně časté pronikání cizích zbojníků do Slezska, zvláště na Těšínsko, na něž upozornil St. Szcotka. Zmínili jsem se již o Klimczokově družině a jejich vpádech na Pštinsko. Doklady o zbojnicích pocházejících z polského Živčeka a podnikajících výpady na Těšínsko nebo i trvale tam působících sahají až k 16. stol. a je příznačné, že nejvíce je jich soustředěno do slavné éry těšínského zbojnictví v 1. 1710—1715, ač nescházejí ani později.⁶⁰ Na Těšínsko rozšiřovali svoji činnost také zbojníci z Uher. Slavný Jánošík byl obžalován z trestných činů nejen v mnoha uherských stolicích, ale i ve Slezsku.⁶¹ Zdá se, že nejčastějším působišťem jeho družiny byly Kysuce, kudy vedla obchodní cesta ze Slezska do Žiliny. Odtud pocházeli někteří členové jeho družiny a měl tam i nejvíce přechovávatelů. Odtud pronikali do Slezska i Polska. V podezření ze spojenectví s Jánošíkovou družinou byli též někteří jablunkovští měšťané. Krejčí Martínek od ní kupoval uloupené sukno a plátno a šil pro ni kabáty.⁶² Podobných příkladů pronikání cizích zbojnických družin do okolních zemí nebo i trvalého působení tam, poskytuje literatura o zbojnictví dosti.⁶³ Ve všech případech působení zbojníků v cizím prostředí pozorujeme zesílení loupežné stránky v jejich činnosti, ať už se jednalo o zbojníky přicházející z jiných zemí nebo z níž.

Jako zvláště závažná okolnost pro vznik zbojnictví bývá uváděna sociální diferenciace poddaných. Nehledě na to, že se tak dospívá k pojetí třídního boje jako srážky dvou vrstev poddaného lidu, které za feudalismu ještě nedospěly k antagonistickým rozporům, přílišné zdůrazňování sociálního původu zbojníků přeceňuje význam této skutečnosti v historii právě karpatské oblasti. Ta totiž náležela k oné části zemí „druhého znevolení“, kde vládl v období pozdního feudalismu nezákupní a většinou tedy nedědičný právní vztah poddaných k půdě. Poddaný byl právně pouze dočasným uživatelem gruntu, propůjčeného od vrchnosti za poskytování jí feudální renty. Svěřeným majetkem nemohl sám disponovat a mohl být z něho kdykoli sehnán nebo přesazen na jiný. Rozšíření této formy poddanské držby v Polsku, Uhrách, Prusku, z českých zemí v Horním Slezsku a částečně i v karpatské oblasti Moravy, bylo podmíněno specifickým hospodářským a sociálním vývojem těchto zemí v období feudálním, v jehož základu stál především menší stupeň rozvoje výrobních sil a s tím související zaostávání výroby zboží, rozvoje měst atd. V Pokarpatí, zvláště v jeho horských oblastech, se vyskytovala častěji i držba zakoupená, buď jako relikv z dob lánové kolonizace nebo vznikala také nově kolonizační území nevhodných pro zakládání dvorů. Její platnost byla i tam však daleko více relativní než v pokročilejších zemích na západ odtud.⁶⁴ V nížinách vládla zcela držba nezakoupená a máme-li svědectví o původu zbojníků právě odtud, musíme vzít v úvahu i vliv nezákupnosti na sociální diferenciaci a třídní vědomí poddaných.

Menší příva poddaných k půdě, ať již navazovala na poměry předkolonizační nebo se rozšířila nově vlivem pauperizace a hospodářské závislosti poddaných na vrchnostech, konečně vždy vedla k menšímu zájmu poddaných o svěřené hospodářství, jehož držení jim přinášelo málo užitku a mnoho povinností vedle trvalé nejistoty držby v případě nějaké neshody s vrchností. Jen tak si vysvětlíme skutečnost, že vrchnosti v zemích s převládající nezákupní držbou mívaly potíže s obsazováním selských gruntů vhodnými hospodáři, že byly nuceny grunty jim stavět i opravovat a opatřovat potřebným inventářem, poskytovat zálohy a výpomoci při různých pohromách a pod. a nakonec přece často nezabránilly jejich zpustnutí. Poddaní sami si plně uvědomovali relativnost společenského postupu, jímž bylo

přesazení zahradníka, domkáře nebo i podruha na selský grunt. Věděli dobře, že domkářské hospodářství, doplněné výdělkem z řemesla, jim často zajistí lepší život a samostatnější existenci, než robotní selský statek. Dokladů takového nazírání najdeme v literatuře i pramenech dosti.⁶⁵ Projevilo se i později v dobách státních zásahů do poddanských poměrů, kdy např. na Těšínsku akce zakupování gruntů měla větší úspěch jen u domkářů, avšak s malým pochopením se setkala u zahradníků a sedláků, obdobně jako v pruském Slezsku.⁶⁶ Byl to přirozený následek toho, že v zemích s nižším stupněm rozvoje zbožné peněžních vztahů půda držená poddanými byla zatížena feudální rentou neúměrně vysoko vzhledem k výnosu z ní, takže postavení obyvatelstva polozemědělského mohlo být relativně výhodnější. Tato skutečnost se promítala do celkového postavení poddaných v horách a nížině, jak jsme se ho již dotkli a projevovala se též ve vzájemných vztazích jednotlivých poddanských vrstev, jak se ukázalo zvláště v dobách zvýšeného třídního napětí a třídních bojů s feudály. Kdežto v hospodářsky pokročilejších oblastech s převahou nákupní držby, např. v českých zemích (též v Horní Lužici) vyšší stupeň sociální diferenciaci vedl k větší účasti bezzemků a venkovské chudiny v povstáních, přičemž zámožné selské vrstvy se často jevily jako živeli brzdící,⁶⁷ v oblasti převahy držby nezakupné menší stupeň diferenciaci a velmi omezený vlastnický vztah k drženému majetku zmírňovaly sociální napětí uvnitř venkovského obyvatelstva a vedly k tomu, že v třídních bojích připadla velmi aktivní úloha sedlákům.⁶⁸

Tyto okolnosti nutně nacházely odraz i ve zbojnictví jako formě třídního odporu poddaných. Útoky zbojníků proti jiným poddaným, ať bohatším nebo chudším, je třeba kriticky zkoumat, než je zařadíme k projevům třídního boje horské chudiny proti zámožným vrstvám, tím spíše k třídním bojům protifeudálnímu charakteru. Právem upozornil J. Bardach, že podle dokladů uvedených Ochmaňským hlavní ostří zbojnictví by se obracelo nikoli proti feudálům, ale proti bohatším poddaným a na druhém místě proti kupcům.

Přesnějšího zkoumání bude vyžadovat i otázka sociálního původu zbojníků. Ne všichni zbojníci pocházeli z venkovské chudiny, zběhlé čeledi, pasáků, podruhů atd., jak předpokládal Ochmaňski.⁶⁹ Slavný Ondráš byl synem fojta z Janovic a ani A. Sivkovi se nepodařilo zjistit třídní motiv jeho změny ve zbojníka.⁷⁰ Sociální původ členů jeho družiny nelze zatím z pramenů jednoznačně určit, jen u dvou lze mluvit o původu z venkovské chudiny. Jde o bývalého ovčáka Jana Stažu, který sloužíval dříve u fojta v Paskově a Sirotu z Prstce u Těšína. Osud posledního z nich naznačuje i možnost vnitřních sociálních protikladů uvnitř družiny. Sirota býval totiž žebrákem, pak dva roky vojákem, vykrádal úly a jako člen družiny byl určen jen k hlídce při případech. Nakonec družinu opustil, protože nedostával podíl na kořisti, jen stravu. Byl brzy chycen a udal Ondrášova otce, že ví o synových činech a přechovává jeho lupy.⁷¹ Jánošíkův sociální původ je méně jasný, jisté je, že zdědil s bratrem po otci usedlost v Terchové, podle Melicherčíka asi zahradnickou.⁷² Ondruška, vůdce zbojnické družiny na vsetínském panství v 30. letech 17. stol., byl synem leskovského fojta.⁷³ Zbojníkem se stal i bývalý svobodný fojt v Písku u Jablunkova Adam Kurek, zvaný Volný.⁷⁴ V r. 1600 vůdci v nepokojích rožnovských a vsetínských Valachů byli též místní fojti.⁷⁵ Mezi zbojníky nacházíme i měšťany.⁷⁶ Podobné příklady by bylo možno množit. Nepopírají sociální motivy zbojnictví, neboť často i u fojtů a svobodníků se jednalo o sociální protest proti krivdě se strany vrchností. Podtrhují však skutečnost, že za feudalismu v třídních vztazích poddaných dominoval především antagonistický vztah k feudálům, který mohl zvláště v oblastech s méně rozvinutými kapitalistickými prvky v hospodářském a sociálním postavení pod-

daných tlumit rozpory mezi jednotlivými poddanskými vstvami a pokud např. při zbojnictví k takovým střetnutím docházelo, je nutno pečlivě zkoumat skutečné motivy těchto činů.

Vedle majetnějších poddaných druhým cílem zbojnických přeпадů co do počtu byli kupci. Lze říci, že města a jejich obchod byly předním cílem útoků některých zbojníků, neboť sliboví daleko více kořisti než útoky na salaše nebo zámožnější hospodáře. Podle Ochmaňského zbojník byl úhlavním nepřitelem měst, jejichž obchod narušoval, mezi městy a zbojníky bylo nepřátelství na život a na smrt. Města používala nejkrutějších trestů proti dopadeným zbojníkům, zbojníci odpovídali stejným, hrozili vypálením a v r. 1655 dokonce skupina 17 zbojníků přeпадla Żywiec.⁷⁷ V Polsku, kde města neměla takovou oporu ve veřejné moci, musila sama vyvinout velké úsilí v boji proti zbojníkům, ač podobně se bránila i spišská města v Uhrách nebo slezská a uherská města ležící při obchodních cestách přes Jablunkovský a Zwardoňský průsmyk. Na Żywiecku vznikla i lidová píseň o obchodnících ze Slezska do Uher:

„Zbójnik jo se, zbójnik, na Barani Górze,
cekom na Ślezioka, z piniondzami pudzie“.⁷⁸

V nejistých dobách obchodní karavany, postiliony i pocestní musili si brát na cesty ozbrojený doprovod, jak o tom zpívá jiná píseň o Pročápkově slávě.⁷⁹ Dokonce ani polský král Jan Kazimír nebyl zbojníky (polského původu) ušetřen, když se bral do Polska se svým průvodem přes Těšínsko Povážím k Bardejovu v době švédského vpádu, aby rozpoutal v Polsku celonárodní odpor. U Oravského Podzámku byl přeпаден zbojníky pod vedením Matěje Klinovského a Sobka Jablonovského, musil složit s vozů truhly s cenným nákladem a s prázdnou pokračovat v cestě.⁸⁰ W. Ochmaňski v hodnocení zbojnických přeпадů obchodníků neprojevil pochyb, že šlo o třídní boj. A. Melicherčik viděl i loupežnou stránku věci, vyzvedal však sociální motivy těchto činů. Vskutku města, vydržující např. v Uhrách spolu se šlechtou na obranu proti zbojníkům oddily hajduků a namnoze představující vykonavatele feudální právní a soudní moci, mohla budít u poddaných nedůvěru a nenávisť, i když nebudeme u nich předpokládat vědomí vykořisťovatelské úlohy obchodu. Zdá se však, že bezprostřední popudy k přeпадům obchodních karavan nebo městských i venkovských obchodníků byly daleko prostší a měly málo společného s třídním vědomím.

Je pozoruhodné, že často právě u neznámějších zbojnických družin loupežná stránka jejich činnosti vyniká nejvíce. Tak o Ondrášově družině je známo, že jen první její čin se obracel proti feudálu — drobnému šlechtici Marklovskému v Bludovicích — přeпад se však nezdařil, podle Biefela pro nezkušenost, strach a špatné počasí. Pak již většina známých akcí družiny byla namířena proti obchodníkům, mlynářům, krčmářům apod.⁸¹ I v zemském memoriálu, žádajícím stíhání Ondrášovy družiny, se mluví o nutnosti zabezpečit především obchodní styk, ohrožený její činností.⁸² Zdá se, že více třídních motivů a protifeudálního boje nalezneme u zbojníků méně známých, kteří nevytvořili velké družiny a neprovedli mnoho takových činů, jako jejich slavní druhové, kteří vstoupili do lidové tradice a poesie.⁸³

Zastavme se ještě u jednoho jevu typického pro Pokarpatí, který bývá často spojován nebo ztotožňován se zbojnictvím — u t. zv. beskydnictví, tj. organizovaných vpádů poddaných z jednoho panství nebo země do panství nebo země sousední. Záminkou mohly být spory o louky a lesy nebo vyrovnávání starých účtů, spojené s loupáním. Za těmito srážkami stávaly i vrchnosti obou stran, které byly na vý-

sledku takových střetnutí hmotně zainteresovány. Poměrně pozdní osídlení Karpat vedlo totiž v 16.—18. stol. ke vzniku celé řady hraničních sporů, zvláště tam, kde do té doby stačilo vymezení hranic jen zcela povšechně. Zvláštní ostrosti nabývaly tyto spory tam, kde hranice panství byly zároveň hranicemi zemskými a státními a kde obou rozjitřených stran se ujímaly úřední orgány obou zemí. Tam obvykle útočníci mohli si být jisti beztretností, ba spíše podporou se strany zemské správy. Dostí dokladů o tom podávají dějiny moravsko-uherské, slezsko-uherské i polsko-slezské hranice.⁸⁴ Nescházelý případy, kdy uherské vrchnosti i holi poháněly své poddané k útokům na sporné území, aby tak prokázaly k němu své vlastnictví. Někdy vskutku po léta trvající spory končily posunutím hranic ve prospěch aktivnější strany.⁸⁵ Účast vrchností v bojích poddanských táborů mezi sebou a společný zájem vrchností i poddaných na výsledku střetnutí působily jistě k zeslabení třídního napětí na panství, po případě ke svedení ho na jinou kolej, podobně jako tomu bylo v uherských stavovských povstáních, v nichž uherská šlechta dovedla obrátit ostří lidového hněvu především proti habsburským posádkám a habsburskému centralizačnímu úsilí.⁸⁶

Zvláště rozvinutých forem nabylo beskydnictví na polsko-uherských hranicích v dobách, kdy ústřední moc a státní aparát obou zemí byly nejvíce oslabeny, tedy především v některých obdobích 17. stol. E. Stavrovský se pokusil dokonce o jakousi glorifikaci těchto akcí a jejich zařazení k protifeudálnímu boji, spojujícímu prý lid po obou stranách hranic bez rozdílu národnosti. Vpády východoslovenských poddaných do Polska podporovaly prý národněosvobozovací a protifeudální boj západoukrajinského poddaného lidu proti šlechtickému Polsku. Sám však přiznává, že byly případy, kdy poddaní odevzdávali koňst svému pánovi (Kašparu Humenskému).⁸⁷ Současně opublikoval práci na podobné thema a v opoře a obdobné prameny polský badatel K. Wolski, který došel ke zcela opačným výsledkům a hodnocení než Stavrovský.⁸⁸ V jeho osvětlení beskydníci využili obecného rozkladu po švédských válkách v Polsku, aby beztretně loupili, a to nejen u šlechty, ale i u poddaných. Při velkých akcích byly odváděny do Uher celé vesnice i s dobytkem. Je příznačné, že na královských statečích, položených v horách a nejvíce vydaných útokům beskydníků na pospas, zpusťlo 86 % selských lánů. Někdy zcela zbídačení poddaní se přidávali k rabujícím beskydníkům, mezi nimiž potkáváme i drobnou šlechtu. Obraz podaný Wolskim se tak podstatně liší od obrazu vylíčeného Stavrovským a bude asi bližší pravdě.⁸⁹ Jevy obdobné beskydnictví znala i těšínsko-slovenská hranice. Staré spory mezi těšínskými a budatínskými Valachy o jižní svahy Beskyd ožily s výbuchem Rákócziho povstání na počátku 18. stol. a vedly k střetnutím uherských poddaných s vojenskou posádkou na jablunkovských šancích i k pronikání uherských Valachů až do hor na Frýdecku. O lesy a pastviny tam trval spor nejen mezi poddanými oněch panství, ale i mezi českou a uherskou dvorskou kanceláří. Když uherští poddaní vynutili na zajatém veliteli jablunkovských šancí prohlášení, že se mu nic zlého nestalo, neváhala uherská kancelář toho použít jako dokladu v jednání a svým váhavým postupem dosáhla, že budatínští Valaši podrželi sporné území trvale. Se stejným pochopením sleduje toto pronikání slovenských poddaných na slezské území slovenský autor práce o vzbouření hornokysuckého lidu v r. 1703 a nevidí, že obdobný boj o obživu sledovali i těšínská Valaši, jak vyzvedl opět autor český.⁹⁰

Podobných příkladů vzájemných bojů a přeпадů obyvatel Pokarpatí skýtá historie mnoho, všechny však potvrzují, že tam, kde poddaní útočili na cizí půdu a poškozovali zájmy druhých poddaných, nemůže být řeči o protifeudálním boji, zvláště kryly-li

se zájmy útočníků se zájmy jejich vrchností. Charakteristickým znakem třídních bojů za feudalismu je jejich lokální vázanost, která způsobovala, že přerušení styku s domácím prostředím, ustoupení od boje s vlastním vykořisťovatelem, vedlo zpravidla k ochabnutí třídního odporu a při útočných akcích k posílení loupežných prvků.

Zmíňme se závěrem ještě o místu zbojnictví v historii protifeudálního boje karpatského lidu. Po tom, co bylo dosud řečeno, sotva bychom mohli souhlasit s A. Melicherčíkem, který kladl zbojnictví i nad povstání, neboť ta prý, bez jasného politického programu, vhodných vůdců a vhodného spojence končila tragicky — represáliemi ze strany vítězů, kdežto zbojnictví ve své formě drobné partyzánské války se projevilo jako nejúčinnější forma třídního boje.⁹¹ Opačné stanovisko v hodnocení obou těchto forem třídního boje zaujal J. Bardach a s ním většina polských historiků.⁹² Vskutku zdá se, že hlavní význam zbojnictví tkvěl v jeho vlivu na myšlení mas poddaných tím, že je povzbuzovalo do boje s pány, dodávalo jim odvalu a poskytovalo příklad aktivního odporu. Zbojnictví poskytovalo látku lidové tvorbě k písním, pověstem a legendám, „v nichž nacházely svůj ideologický výraz protifeudální odbojné nálady poddanských mas.“⁹³ Postavy zbojníků v lidových pověstech měly vlastnosti, které by lid sám chtěl mít, a konaly činy, které by lid sám chtěl vykonat.

Poznámky

¹ E. Drakohrust, Galickoje Prikarpatje XVI věka i dviženije opriškov, Voprosy Istorii 1948, č. 1, 35—58.

² V. Hraboveckij, Narodnyj heroj Oleksa Dovbuš, Lviv 1957; týž, Ruch karpatskych opryškiv naperedodni i v roky vyzvolnoji vijny 1648—1654, Z istorii zachidnoukraj. zemel, Kyjiv 1957.

³ W. Ochmański, Zbojnictwo góralskie, Varšava 1950.

⁴ A. Melicherčík, Jánošíkovská tradícia na Slovensku, Bratislava 1953; týž, K otázke vzniku zbojníctva v Karpatách, Slov. národopis 1956, 163—190; týž, Juraj Jánošík, hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu, Praha 1956.

⁵ Al. Sivek, Zbojnické tradice ve slezské oblasti, Radostná země VI, 1956, 65—70; týž Ondráš z Janovic, Dějepis ve škole, V 1958, 104—109; týž, Ondráš z Janovic, příspěvek k poznání zbojnické problematiky v slovesnosti slezské oblasti, Ostrava, 1958; týž, Zbojník Ondráš a ondrášovská tradice v slovesnosti slezské oblasti, Praha 1959.

⁶ W. Ochmański, o. c., 21.

⁷ J. Bardach, Przegl. Hist. XLIII, 1952, 155.

⁸ W. Ochmański, o. c., 36.

⁹ A. Húščava, O činnosti zbojníckych družín na severovýchodnom Slovensku na konci XV. stor., Hist. štúdie II, 1956, 181—215.

¹⁰ Pozornosti by zasluhovala i zbojnická činnosť bukovinského Muchy s družinou prý o niekoľko stesoch mužů, která již koncem 15. stol. přepadala v Haliči šlechtické usedlosti. Srv. I. Olbracht; Hory a staletí, Praha 1950, s. 84.

¹¹ A. Melicherčík, Juraj Jánošík, 11—28.

¹² Tamtéž s. 37.

¹³ Tamtéž s. 33—35.

¹⁴ Srov. A. Sivek, Ondráš z Janovic, příspěvek . . . s. 15—23.

¹⁵ Obdobně i I. Houdek vidí ve zbojnicích obyčejné kořistníky, hledající jen svůj zisk a výjimkou mu je pouze Jánošík. Srov. I. Houdek, Vyznanie zbojníka Júra Jánošíka, ČDV XXIV, 1937, s. 192.

¹⁶ A. Sivek, Zbojník Ondráš, s. 43.

¹⁷ Tamtéž, s. 53.

¹⁸ Srov. W. Ochmański, o. c., 90—91.

¹⁹ Tamtéž, s. 54—64.

²⁰ Na Těšínsku ovládaly horskou oblast dvě feudální državy — frýdecká a komorní, zároveň

největší latifundia Těšínska. Podle karolinského katastru z l. 1723—1725 držela frýdecká vrchnost v nížinné části panství 20% z veškeré orné půdy, v horské části, představující asi $\frac{4}{5}$ plochy panství, jen 3,2% orné půdy, a to u dvorů v Morávce a Raškoviích. Na komorním panství náleželo vrchnosti v horské oblasti při 3 malých dvorech jen 3,7% z veškeré orné půdy, kdežto v nížinné 36,3%. Počítáme-li jen dominikál, leželo z něho 93,2% v nížinné při 22 dvorech.

²¹ M. Šmerda, Těšínské komorní panství v polovině 17. stol., Slez. sborník 57, 1959, 49—50.

²² J. Broda, Gospodarka leśna w dobrach żywieckich do końca XVIII w., Varšava 1956, 28—29 a 194—195.

²³ V rozsáhlém starostství N. Targ jen 1%, propinace 16%, příjmy od poddaných 83%. Srov. H. Madurowicz, A. Podraza, Regiony gospodarcze Małopolski zachodniej w 2 poł. XVIII w., Wrocław—KraKów—Warszawa 1958, s. 195.

²⁴ Tamtéž, s. 214; I. Baranowski, Wieś i folwark, Studia z dziejów agrar. Polski, Varšava 1914, 219—223; J. Rafacz, Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego za czasów dawnej Rzeczyposp. Polskiej, Varšava 1935, s. 123; W. Rusiński, Uwagi o rozwarstwieniu wsi w Polsce w XVIII w., Kwart. Hist. IX 2, 1953, s. 181.

²⁵ Na těšínském komorním panství se jeví vývoj peněžních dávek takto:

	1577	1621	1647	1692	1755
Nížinn. oblast	522 zl. 74%	455 zl. 41%	628 zl. 43%	985 zl. 34%	1767 zl. 35%
Horská oblast	185 zl. 26%	664 zl. 59%	846 zl. 57%	1885 zl. 66%	3251 zl. 65%

Přitom jsme vzali v úvahu jen základní peněžní platy a robotní relucii, nikoli reluované naturální dávky a platy Valachů.

²⁶ Sedlák nebo zahradník byl povinen narubat 3—4 sáhy dříví pro pivovar, zhotovit 3—6 kop šindele a odvézt k pile 2—3 trámy. Tak obec Bystřice byla povinna zhotovit 191 kop šindele a 124 sáhů várkového dříví, což s odvozem představovalo 360 dní roboty se čtyřspřežím. Při 50—60 osedlých připadalo na jednotlivce jen několik dní v roce. U dvora v Kojkovicích měla obec pracovat jeden týden o žních. Zbytek robotní povinnosti byl reluován penězi. Srov. M. Šmerda, o. c., 60—61.

²⁷ V r. 1667 prohlašoval těšínský komorní regent, že vojenské pochody, neúroda, povodně aj. velmi vyčerpaly lid, ale „ist das Elend insgesamt grösser bei den Leuten hie unten im Land als im Gebirg...“ (Arch. Państ. Cieszyn, sig. 859, f. 8). V r. 1718 regent též nařikal na bídu komorních poddaných, avšak přiznával, že na panství jsou přece jen zámožnější vsi, a to v horách, třebaže jmění poddaných tam často spočívá jen v dobytku. Je tam též dosti domkářů provozujících obchod plátnem, kteří si stojí lépe než sedláci v nížinných vsích. (St. ústř. arch., ČDKM IV S 1, f. 26). Výhodnější možnosti obživy a menší tlak feudálů přilákaly do horské oblasti vlny kolonistů, které vyvolaly jev charakteristický pro pozdní feudalismus — prudký růst počtu obyvatel právě v horské oblasti a v podhorských vsích vzdálených od dvorů. Na těšínském komorním panství vzrostl podíl obyvatel horské oblasti z 36% v r. 1577 na 60% v r. 1822, podíl obyvatel nížinné oblasti úměrně k tomu poklesl.

²⁸ H. Madurowicz, A. Podraza, o. c., 214—215; J. Broda, o. c., 194—195.

²⁹ J. Macúrek, K otázce vývoje a výnosu velkého pozemkového vlastnictví na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a počátkem 17. stol., Sbor. prací fil. fak. brn. univ. VI, 1957, s. 60.

³⁰ A. Melicherčík, Juraj Jánošík, 27—29.

³¹ A. Húščava, o. c., 205—215.

³² Srov. M. Šmerda, K bojům podd. lidu na Těšínsku v 1. pol. 18. stol., Sl. sb. 53, 1955, 449—479; Fr. Crkavský, Povstání poddaných na panství oderském r. 1695, Vítkovsko 1958, č. 4, 7—10.

³³ O. Machatka, České země a povstání Františka II. Rákócziho v Uhrách, ČMM 74, 1955, s. 263.

³⁴ I. A. Fessler, Gesch. v. Ungarn, Lipsko 1883, sv. 5, 72—86.

³⁵ O. Machatka, o. c., 266—269, 273.

³⁶ Mor byl prý přenesen do Slezska do Olesna z Polska v r. 1708. (Srov. Schles. Kern-Chronique, II. d., Frankfurt n. M. — Lipsko 1714, s. 751). Následkem nepokojů a moru zcela upadl i obchod, jak svědčí smlouva o pronájmu knížecího mýta v Těšíně z r. 1715 (St. ústř. arch., ČDKM IV S 1, f. 207).

³⁷ A. Sivek dokonce přišel s hypothesou, že Ondráš převzal velení v uherském tovaryštvu Uhorčíkově, které často přecházelo Beskydy na slezskou stranu a jež jeho náčelník opustil v r. 1711. Avšak Melicherčík, na něhož se odvolává, dokládá, že oním nástupcem Uhorčíkovým se stal Jánošík (A. Melicherčík, o. c., 69–70). Na jiném místě Sivek vyslovuje názor, že jen část Uhorčíkovy skupiny se přidala k existující již družině Ondrášově (A. Sivek, o. c., 23).

³⁸ Srv. Biefeldův rukopis u A. Sivka, o. c., s. 137.

³⁹ V původní Uhorčíkově družině bylo 12 zbojníků, většinou z Kysuc, dva z Polska, jeden z Moravy. Za Jánošíka přibýlo lidí z Moravy (Čeladné, Ostravice aj.) a z Polska (srov. A. Melicherčík, o. c., 70–71).

⁴⁰ Srov. W. Ochmański, Zwalczenie zbójnictwa góralskiego przez szlachtę w XVII i XVIII wieku, Czas. Praw. Hist. III, 1951, 193–242.

⁴¹ Portarii, strážci zámeckých bran, srov. J. Macůrek, Valaši v záp. Karpatech v 15.–18. stol., Ostrava 1959, s. 169.

⁴² Ovšem portáři mohli konat platné služby spíše tam, kde šlo o znalost terénu, způsobu života lidu nebo v potyčkách s jednotlivci, kdežto ve větších akcích nutně sly obou stran se vyrovnávaly. Tak oddíl portášů vyslaný do Rožnova v r. 1753 k zatčení 21 udaných „buřičů“ musil nakonec ustoupit, posekán obušky přepadaných, k nimž se přidaly i ženy a děti. (SAB, Gub., M 6, d. 4. 9. 1753). Národním dokladem toho, jak portáři, zvaní ve Slezsku i vybraní, byli srostlí s beskydským prostředím, je zpráva, že v r. 1795 byl z těšínského kraje poslán oddíl portášů na Jesenicko k ochraně tamního kraje před lupiči a pytláky. Již po pěti letech někteří z odeslaných žádali o propuštění, protože byli odloučeni od domova a neznali místní řeč a hory. (Arch. Min. vnit. Vídeň, IV M 3, kart. 1346, 14. 2. 1801.).

⁴³ Pět živěckých zbojníků („sacrilegi homines montani“) vpadlo totiž tehdy na Pštinsko a vyplulo tam fary a kostely (L. Musiol, Historyczny Klimczok, Zar. Śl. XI, 1935, 294–296).

⁴⁴ I. Houdek, o. c., 197. Cituje Fassio Janossikiana o tovaryších Jánošíkových: „Satora s polskej ze Soli, kteří v Tešíně skapal, 2. Pavel Gašparec alias Mlinarčík, Zradovský, kteří tež v Tešíně utratení jest, 3. Bartek, který Predmeri pri ovcach sluhoval, v Tešine tež skapal, 4. z Dljez z Kysúc Ondrás, který tež na Tešine skapal, k kterim anno 1711 circa festum S. Michaelis pristal.“

⁴⁵ Srov. W. Ochmański, Zbójnictwo 17–22.

⁴⁶ Tak v r. 1672 si celní úřady ve Slezsku stěžovaly, že sůl je dopravována „auch durch Träger mit gewaffneter Hand aus Polen in Schlesien, ja gar in Mähren getragen,“ též na vorech po Odře do Vratislavi (St. ústř. arch. ČDKM, rkp. 156, f. 39–40). V r. 1775 psal přerovský hejtmán guberniu o frýdeckých, vsetínských, meziříčských a hukvaldských Valaších: „Freilich ist diese walachische Nation in denen elendesten Umständen bestellt, indem sie in denen rauhesten Gebirgen die beklemmte Nahrung geniessen, dann ihr bester Nahrungstrieb ware der Steinsalz- und Tabakhandel, so ihnen dermalen scharf und gänzlich eingeschränket ist.“ (SAB, Gub. U 36/8, d. 1. 7. 1775). V r. 1755 došlo na Morávce k zastřelení vojenské patroly pašeráky. Vyšetřování ukázalo, že viníky byli usedlí zámožní sedláci a ne pouze tuláci, kteří nemají z čeho žít, jen z podloudnictví, jak se často tvrdilo. (SAB, F 12, kart. 5, d. 3. 7. 1755).

⁴⁷ Tak v r. 1751 při náhlém přepadu rožnovských Valachů vojskem bylo po domech ještě sebráno v Rožnově 20 ručnic, 3 pistole, 1 „Cardusche“, roh na prach a šavle, v Házovicích 3 ručnice, 1 pistole, 4 rohy na prach a 2 šavle atd. (SAB, Gub. M 6, d. 20. 3. 1751). O prodeji zbraní rožnovským kramářem hukvaldským poddaným v r. 1775 srov. SAB, Gub. U 36/8, d. 10. 7. 1775.

⁴⁸ V Polsku někdy nazýváni „ludzie swawolni czyli górale“ (M. Frančić, Powstanie chłopskie w starostwie libuskim i sąsiednich królewsczyznach w połowie XVIII w., Kwart. Hist. LXI, 1954, s. 141).

⁴⁹ Srov. B. Bretholz, Neue Actenstücke zur Geschichte des Schwedenkrieges in Mähren u. Schlesien, Zt. d. D. Vereins f. d. Gesch. M. u. Schl., V, Brno 1901, s. 31; J. Lubojacki, Neue Forschungen zur Gesch. der Herzogin Lucretia v. Teschen, Zt. f. Gesch. u. Kulturg. Öst. Schles. 9, 1914, s. 31.

⁵⁰ Srov. J. Macůrek, o. c., 157–158; Fr. Dostál, Valaško a povstání Františka II. Rákóczi v l. 1703–1709, Valašsko V, 1956, 33–34; A. Pilarz, Fr. Moravetz, Moraviae historia politica et ecclesiastica..., Brno 1787, sv. 3., s. 344; L. Hosák, Lidová povstání proti ruským okupantům na Moravě r. 1742, Sb. VŠP v Olomouci, Hist. 1954. V soudobém tisku z r. 1743, nazvaném „Geschichte und Thaten der... Maria Theresia...“ se praví: „Das Wallachische, Hanackische u. Teutsche Land- u. Gebirgvolk mit denen sämtlichen Schützen ward aufgebotten u. eine Menge dieses Volk, insonderheit aber die mit doppelten Teschincken, Pistolen, Habuschecken und andern streitbaren Gewehr ausgerüstete Wallachen in die dem Hochritterlichen

Teutschen Orden Freudenthal, samt dortiger umliegender Gegend, welche für einen Schlüssel von Mähren gehalten wird, einquartiret.“ (sv. I, s. 337).

⁵¹ Srov. L. Orlich, *Geschichte der Schlesischen Kriege*, sv. 2, Berlín 1841, s. 58.

⁵² Srov. *Geschichte u. Thaten*, s. 379: „Damit aber denen Hanacken, Gorallen und anderen Freibeutern, die in Oberschlesien an den Einwohnern evangelischer Religion grosse Gewalttätigkeiten ausübten, Einhalt geschehen mögte, liess der commandierende General Graf v. Neuperg unter dem 27. April ein scharfes Patent ausgeben, und darinnen im Namen seiner Königin alle solche Gewalttätigkeiten aufs schärfste verbieten, worbei er allen Untertanen freie Macht erteilte, solches Gesindel als Rebellen nach allen Kräften zu verfolgen, gefangen zu nehmen und zu töten.“

⁵³ Akce měla úspěch, horalé dokázali vybít sami švédskou posádku v Osvětimi a přispěli k porážce Švédů u N. Sącze (St. Szczotka, *Chłopi obrońcami niepodległości Polski w okresie potopu*, Krakov 1946, s. 47).

⁵⁴ Fr. Dostál, *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644)*, Praha 1956, s. 23; J. Polišenský, *O úloze lidových hnutí na východní Moravě v období pozdního feudalismu*, ČL 39, 1952, s. 13.

⁵⁵ SAO, Urb. komise 2/48, d. 13. 5. 1767.

⁵⁶ Srov. V. Otevřelová, V. Fialová, „Kolevá Rožnova...“, *Naše Valašsko XIV*, 1951, 49–52.

⁵⁷ Arch. Państw. Cieszyn, sig. 529, urbář z r. 1755.

⁵⁸ Sborník Košetického ve Strahovské knihovně (sig. D G II 7, f. 293) nese název „Quodlibeti tomus quartus, continens curiosa et jocosa et alia notata digna“. Píseň otištěna Z. Kalistou v Českém baroku (Praha 1941, s. 103), v Českém revolučním zpěvníku Karbusického-Vanického (s. 37) a Z. Tichou ve Verších bolestí, posměchu i vzdoru (Praha 1958, s. 124). Již J. Němeček upozornil na vlivy husitské tradice v ní — poslední dvojverší připomíná závěr písně *Ktož sú boží bojovníci* (J. Němeček, *Lidové zpěvohry a písně z doby roboty*, Praha 1959, s. 56). Z. Tichá má asi pravdu, klade-li podle jazykových znaků vznik písně na Valašsko, avšak sotva lze jej spojovat s povstáním poddaných na Hukvaldsku v 90. letech 17. stol., jak činí Z. Tichá, zvláště když i podle ní sborník pochází asi z r. 1680 (o. c., s. 137). Zdá se, že Košetický použil jiného zápisu písně, z něhož chybně přepsal š jako ě (obučky, Ondračů). Jiné podobné dvě písně zapsal prý i Beckovský (Z. Kalista, o. c., 103).

⁵⁹ E. Drakohrust, o. c. 35–58.

⁶⁰ Na Těšínsko spadá i větší část působení jednoho z posledních karpatských zbojníků — Jurka Pročpaka ze Živěcka, podnikajícího tam vpády z Baraní Góry. Byl chycen v r. 1796 a souzen syndiky z Těšína, Bílé a Kat. V jeho družině byli i dva rodilí Slezáci. Srov. St. Szczotka, *O zbojnicích żywieckich na Śląsku*, *Zaranie Śl.* XIV, 1938, 210–220; týž, *Akta spraw zloczynców miasta Żywca 1598–1782*, *Gronie I*, 1938, 88–95, 205–208.

⁶¹ Srv. A. Gácssová, *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113–1848)*, Bratislava 1955, 162–165.

⁶² Udržovala styky i s nějakým Stigolou, který bydlel v horách za Beskydem a jemuž Uhorčák půjčil peníze utržené za prodaný textil (I. Houdek, o. c., 198–201).

⁶³ Srov. J. Sawicki, *Przerzuty ruchów chłopskich z Węgier do Polski*, *Odrodzenie w Polsce I*, Varšava 1955, 221–222; E. Stavrovský, *K otázce protifeudálního hnutí západoukrajinského rolnictva v druhé polovici XVI. a v první polovici XVII. stor. a jeho vztah k severovýchodnému Uhorsku*, *Čs. rusistika* 1957, 127–142; o činnosti uherských Kuruců k. 1680 na východní Moravě, je jichž vůdci byli Šuhajda a Kepuš, srov. B. Strnadel, *Zápas beskydského ľudu o svobodu*, *Dolina Urgatina III*, 1949, s. 52; v r. 1632 k družině Ondrušky, syna leskovského fojta ze vsetského panství, se přidala i skupina Slováků od Mjavy a ojinud a přepadali mlýny, dvory i vojenské oddíly na Moravě, dokud je portáši nepochytili (Fr. Dostál, *Z dob vojennictva a lidového odporu na Valašsku v l. 1628–1642*, *Valašsko I*, 1952, 77–83).

⁶⁴ C. Bobińska, *Pewne kwestie chłopskiego użytkowania gruntu i walka o ziemię*, *Studia z dziejów wsi małopolskiej w 2 poł. XVIII w.*, Varšava 1957, 261–361; K. Orzechowski, *Problem chłopskiej własności podległej w epoce feudalnej*, *Kwart. Hist.* LXVI, 1959, 473–492; týž, *Własność feudalna i jej przemiany u schyłku epoki*, *Czas. Praw. Hist.* IX, 1957, sv. 2, 77–150.

⁶⁵ Tak na Frýdecku byla v 18. stol. zavedena praxe, že opuštěné selské grunty musili nuceně obsazovat komorníci a domkáři. Ti jednak selské práci nerozuměli, jednak neměli o ni zájem a raději s takových gruntů zbíhali. (SAO, Král. úř. 8 n 4, f. 118–119.) V r. 1767 si stěžovala žena domkáře a muzikanta z Nižních Lhot na Frýdecku, že její muž byl vězením přinucen k převzetí opuštěného selského gruntu: „Da nun diese mit Gewalt aufbürden wollende Antretung ihme zum grössten Verderben gereicht, als bittet dieselbe in Namen ihres Mannes, womit er von dieser Wüstung befreiet und bei seiner dermaligen Nahrung belassen werden möchte.“ (SAO, Kr.

úř. 8/F6 a, f. 200–204). Na komorním panství těšínském alyšíme o lepší hospodářské situaci zahrádníků a domkářů než sedláků již v r. 1667 (Arch. Paň. Cieszyn, sig. 859, f. 8). Na panství vsetinském docházelo i k nucenému přesazování drobných uosedlíků z předlidských hor na pusté grunty v podhůří (M. Klos, K otázce vývoje a výnosu velkého pozemkového patrimonium na hranicích Moravy a Slovenska, dipl. práce, Brno 1959, s. 124 n.). Na vendryňském statku u Těšina pán marně vyzýval v r. 1687 k převzetí selského gruntu po otci jeho syna a švagra, nakonec byl nucen obsadit grunt jiným hospodářem a vybavit jej vším inventářem (F. Popiołek, Wendrynia, jedna ze wsi beskidzkich w pow. cieszyńskim, Katowice 1938, s. 12–13).

⁶⁶ SAO, Kr. úř. 8/1, d. 14. 3. 1774; K. Orzechowski, Chłopskie posiadanie ziemi na Gór. Śląsku, Opole 1959, s. 350 n.

⁶⁷ Srov. O. Janeček, Povstání nevolníků v českých zemích r. 1775, Praha 1954, s. 167.

⁶⁸ W. Urban, Poddani szlacheccy w wojew. krakowskim i ich opór antyfeudalny, Wrocław 1958; M. Francić, Powstanie chłopskie w starostwie libuskim i sąsiednich królewsczyznach w pol. XVIII w., Kwart. Hist. LXI, 1954, 130–164; J. Bieniarzówna, O chłopskie prawa, Kraków 1954 aj.

⁶⁹ W. Ochmański, Zbojnictwo, s. 81.

⁷⁰ Ondrášův bratr ještě dlouho po Ondrášově smrti fojtoval na otcovském gruntě, přestože Ondrášův otec byl obviněn jedním ze zbojníků, že přechovával uloupené věci ve svém domě, Srov. A. Sivek, Zbojník Ondráš, s. 43.

⁷¹ Tamtéž, 136–137.

⁷² A. Melicherčík, o. c., 64.

⁷³ A. Sivek, Ondráš z Janovic, 16–17.

⁷⁴ SAO, grunt, kniha Písku, sig. 178/2, f. 73, též F. Popiołek, Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim, Katowice 1939, s. 210.

⁷⁵ A. Sivek, o. c., 17.

⁷⁶ V r. 1657 byli zbaveni svých svobodnických domů v Jablunkově dva měšťané, kteří se dopustili zbojnických činů a jejich domy byly změněny v činžovní (Arch. Paň. Cieszyn, sig. 525. f. 20).

⁷⁷ Vyloupila dva domy a zabila jednoho měšťana, avšak do roka 9 útočníků bylo chyceno a strašlivým způsobem skonalo. Srov. W. Ochmański, o. c., 132, 156–158.

⁷⁸ St. Szczotka, O zbojnicích, s. 210.

⁷⁹ Tamtéž, 251–216.

⁸⁰ A. Kavuljak, Hrad Orava, T. S. Martin 1927, s. 173. Týž Klinovský pak uposlechl výzvy krále a zúčastnil se se svou družinou bojů se Švédy.

⁸¹ Podle Biefelova rukopisu, obsahujícího výpisy z dnes již ztracených protokolů výslechů se zbojníky, pokusila se družina i o přepad Frýdku a zámecký hejtmán proto 10. 11. 1714 varoval sousední místecké měšťany a vyzýval je k pomoci. V dalších případech se jednalo o oloupení krémářů (4), měšťanů, kupců i židů (4), jednoho mlynáře, soudního sluhy, pocestného, výrobce prachu, faráře, ve třech případech přepadané osoby nebyly uvedeny, avšak jednalo se podle všeho o řemeslníky nebo obchodníky plátnem, v jednom případě o sestru hospodského, již vzali dvě krávy. Srov. A. Sivek, Zbojník Ondráš, 135–137.

⁸² Tamtéž, 132. Podobně zněla i žaloba na Jánošíka. Srov. A. Gácsová, Dokumenty 162.

⁸³ Zřetelně třídní motiv mělo zbojnictví Adama Kurka, fojta z Písku u Jablunkova, jehož grunt kněžna vykoupila na počátku třicetileté války a připojila ke dvoru. Fojt sice dostal jiný svobodnický statek, avšak patrně pod nátlakem, neboť podle zprávy z r. 1657 fojt z nového gruntu zběhl, dal se mezi zbojníky a byl popraven katem. Jeho grunt byl zbaven privilegovanosti. Tehdy syn následoval otce ve zbojnictví, sestra utekla do Polska, bratr se bránil uvalení poddaných povinností na bývalé volenství. Statek mu byl ale odňat a prodán jinému hospodáři, který nové povinnosti na sebe vzal. (SAO, gr. kniha Písku, f. 73). Pozornosti zaslouží i postava zbojníka Jana Machuse, který se přidal k povstání rožnovských poddaných v polovině 18. stol. a sehrál v něm významnou úlohu. (Srov. ŠAB, Gub. M 6).

⁸⁴ F. Roubík, Hraniční spory moravsko-uherské v 16. až 18. stol., Sbor. Arch. Min. vnit. VI, Praha 1933, 181–318; J. Macůrek, Valaši na Těšínsku po třicetileté válce, Sl. sb. 52, 1954, 34–102; J. Sawicki, o. c., 221–222.

⁸⁵ Ant. Daněk, Jednání o hranice mezi Moravou a Uhrami, Dolina Urgatina III, 1949, 30–32; J. Macůrek, o. c., 50–55.

⁸⁶ Srov. P. Ratkoš, Problematika uherských stavovských povstání v 17. a začátkem 18. stor., Naša Veda IV, 1957, 370–373.

⁸⁷ E. Stavrovský, o. c., 127–142.

⁸⁸ K. Wolski, Licholecie po wojnach szwedzkich w dorzeczu średniego Sanu, Przeg. Hist. XLVIII, 1957, 101–110.

⁹⁸ Podobných nájezdů „svévolných lidí“ se strany Uher a Moravy, napadajících na Živěcko, týkal se asi i universál Jana Kazimíra ze 7. XII. 1661, který St. Szczotka vykládal jako universál proti konfederátům pod maršálkem Świderskim, ač text universálu k takovému výkladu nedává podkladu. Srov. St. Szczotka, Stacje wojskowe w Żywiecczyźnie w l. 1661 i 1662, Gronie I, 1938, 40—44, 84—88.

⁹⁹ Srov. V. Štibraný, Vzbura hornokysuckého ľudu roku 1703, Sl. sb. 57, 1959, 349—358; O. Machatka, o. c., 255.

⁹¹ A. Melicherčík, o. c., 32.

⁹² J. Bardach, o. c. 228; J. Leszczyński v recenzi práce J. Mačka v Sobótce XIII, 1958, 499—500; R. Heck v Sobótce XIV, 1959, 116; srov. též Historia państwa i prawa Polski, d. II, Warszawa 1957, s. 253.

⁹³ J. Bardach, Przgl. Hist. XLIII, 1952, s. 156.

Резюме

К ВОПРОСУ О РАЗБОЙНИЧЕСТВЕ КАК ФОРМЕ КЛАССОВОЙ БОРЬБЫ

В работах по вопросу о разбойничестве встречаемся в обработке этой тематики с непоследовательностью, обусловленной сильным влиянием идеализирующей народной традиции и малой разработкой исторических корней этого явления. Мало освещены основные вопросы, к которым принадлежит тоже вопрос, которые обстоятельства обусловливали возникновение разбойничества как формы классовой борьбы. Разбойничество нельзя толковать лишь реакцией народа на развитие барщинной системы, что особенно касается народа горной области Карпат, где к большему развитию барщинных поместьев не дошло. Для разбойничества, проявляющегося в разнообразных формах, очень различного классового содержания и цели борьбы с перевесом индивидуального элемента в большинстве действий, характерно именно разнообразие причин и обстоятельств, которые к нему вели. Рядом с ростом феодальной ренты надо выдвигать и другие обстоятельства, прежде всего политические события, особенно последствия войн и развал государственного аппарата, тоже благоприятные географические условия, которые в значительной степени определяли образ жизни горцев и их своеобразный характер.

Изучение вопроса классовой основы разбойничества приводит к заключению, что надо критически исследовать нападения разбойников на других крепостных, прежде чем их зачислить к проявлениям классовой борьбы. Так само критически надо изучать нападения направленные за рубежи имения или даже за рубежи страны, так как прекращение сношений с домашней обстановкой и отступление от борьбы с собственным эксплуататором часто вело к ослаблению классовых элементов и усилению элементов бандитизма. Разбойничество таким образом нельзя выдвигать над народные восстания. Скорее можно подчеркнуть его влияние на мышление крестьянских масс, которым своим примером добавляло мужества и побуждало их к активному сопротивлению против феодального гнета.

M. Š.

Zusammenfassung

ZUR FRAGE DES RÄUBERTUMS ALS FORM DES KLASSENKAMPFES

In den Arbeiten über das Räubertum begegnen wir in der Bearbeitung dieses Stoffes den Inkonssequenzen, die durch den starken Einfluss der idealisierenden Volkstradition und kleine Durcharbeitung der historischen Quellen des Räubertums bedingt sind. Wenig beleuchtet sind auch solche Grundfragen, wie die Frage, welche Faktoren bedingen die Entstehung des Räubertums als Form des Klassenkampfes. Das Räubertum kann man nicht nur als eine Reaktion des Volkes auf den Aufschwung des Fronsystems erklären, besonders wenn es sich um das Volk der Gebirgszone handelt, wo es nicht zu einem grösseren Aufschwung der herrschaftlichen Vorwerke kam. Für das Räubertum, das sich in vielen Formen entfaltetete, oft mit sehr verschiedenem Klasseninhalt und Kampfziel, mit dem Übergewicht des Individualelements in der Mehrheit der Unternehmen, ist eben die Vielfältigkeit der Ursachen und Umstände, die zu ihm führten, be-

zeichnend. Neben dem Steigen der Feudalrente ist es nötig auch andere Faktoren hervorzuhelien, vor allem die politischen Ereignisse, besonders die Kriegsfolgen und die Lockerung des Staatsapparates, auch die günstigen geographischen Bedingungen, welche in grossem Masse die Lebensweise des Gebirgsvolkes und seinen eigenartigen Charakter bestimmten.

Das Studium des Klasseninhalts des Räubertums führt zum Schluss, dass es notwendig ist, vor allem Angriffe der Räuber gegen andere Untertanen kritisch zu prüfen, bevor wir sie als Äusserungen des Klassenkampfes bezeichnen. Ebenso ist es notwendig die Ausfälle über die Grenze des Dominiums und besonders über die Grenzen des Landes kritisch zu prüfen, denn die Unterbrechung der Berührung mit dem heimatlichen Milieu und das Ablassen vom Kampf mit dem eigenen Ausbeuter führte regelmässig zur Schwächung der Klasselemente und Stärkung der Raubelemente. Das Räubertum kann man also nicht über die Volkserhebungen stellen. Eher kann man seinen Einfluss auf das Denken der Untertanenmassen hervorheben, denen es durch sein Beispiel den Mut einflösste und sie zu aktivem Widerstand gegen den feudalen Druck aufmunterte.

M. Š.